
SREDNJEVEŠKA TRŽAČANKA V OGLEDALU MESTNEGA STATUTA¹

Darja Mihelič

87

IZVLEČEK

Na osnovi objave tržaškega statuta prikazuje prispevek položaj Tržačank v srednjem veku: od otroške do zrele dobe, njihov položaj v družini in zakonu, njihovo pravno in poslovno sposobnost. Bile so tako možne žrtve kot tudi povzročiteljice kaznivih dejanj.

ABSTRACT

Based on the publication of the Trieste statute the article presents the condition of the town's women in the Middle Ages: from childhood to maturity, their position in the family and in marriage, their legal and business capacity. They are also mentioned as possible victims or perpetrators of criminal acts.

O POBUDI ZA RAZISKAVO

Na dan žena, 8. marca 1997, je pronicljiva novinarka Alenka Puhar v Sobotni prilogi dnevnika Delo v članku Pogumne, pametne in pozabljene² citirala ugotovitev zgodovinarke Sabine Žnidaršič Žagar, ki je ob pregledu naše elitne zgodovinarske revije (Zgodovinski časopis, Ljubljana 1947–) ugotovila "več kot skromno stanje" prispevkov, ki bi obravnavali vprašanje položaja žensk v preteklosti.

Pred časom sem se v zvezi z oceno disertacije novosadske kolegice Dušanke Dinić-Knežević z naslovom Položaj žena u Dubrovniku u XIII. i XIV. veku³ posvetila primerjalni raziskavi položaja žene na Piranskem in v Dubrovniku pred sredo 14. stoletja.⁴ Ob tokratni številki Etnologa, ki je namenjena tržaškemu

1 V pretes je pritegnjena objava tržaških statutov iz 1421: M. de Szombathely, Statuti di Trieste del 1421, Archeografo Triestino 48 (20, 3. vrsta), Trieste 1935 (v nadaljevanju Statut TS). V izvorniku sta ohranjeni druga in tretja knjiga statutov iz 1421, o kazenskem in civilnem pravu. Citirana objava ob njiju vključuje še povzetke prve in četrte knjige starejših inštitutov: o javnih uslužbenih in o finančni plati mestne uprave.

2 Str. 35.

3 SANU, Posebna izdanja 469, Beograd 1974.

4 D. Mihelič, Žena v piranskem območju do srede 14. stoletja, Zgodovinski časopis 32/1978, 23-36.

območju, pa želim pobrati rokavičko, ki sta jo zgodovinarjem vrgli Alenka Puhar in Sabina Žnidaršič Žagar, in vsaj do neke mere osvetliti življenje srednjeveških Tržačank, kot ga odseva tržaški zakonik – statut iz 15. stoletja.⁵ Razdeljen je na vsebinske sklope, imenovane knjiga (*liber*), vsaka od teh ima več deset členov.

Običajno je v statutarnih uredbah govor o ravnanjskih in vedenjskih pravilih, ki so veljala v mestu, ne glede na spol. Posebej pa bomo vzeli pod drobnogled primere, kjer predstavnice “nežnejšega” spola nastopajo tudi izrecno ob moških ali samostojno, oz. tiste člene, kjer je “črka zakona” delala razliko med spoloma.

ČAS NEDOLETNOSTI

88

V obravnavanju **otrok** zakoni v splošnem niso ločevali dekletc in fantkov. Če so imeli očeta in so z njim živeli v družini, so bili vsi, moški in ženski otroci pod njegovo (skoraj neomejeno) oblastjo. Polnoletnost oz. zakonito starost (*aetas legitima*) ter osamosvojitvev (*emancipatio*) so v tem primeru dosegli šele s 25. (!) leti. Ne glede na stan – tudi če so še živeli pod okriljem očeta – so tedaj postali pravno polno odgovorni.

Vendar pa statut v zvezi s pravno sposobnostjo in odgovornostjo otroke deli tudi po različnih nižjih starostnih stopnjah. Tako je npr. fant dobil pravico do pričanja (v pravdi) z dopolnjenim 14. letom starosti. Že leto kasneje je – če ni živel pod očetovo oblastjo – postal polnoleten in je smel samostojno nastopati na sodišču. Statut je predvideval, da dekleta zorijo hitreje: polnoletnost in pravico do pričanja jim je priznaval že z 12. letom starosti, samostojnih nastopov pred sodiščem pa za dekleta ni predvidel. Fant ali dekle te starosti, ki sta bila poročena, pa sta veljala za samostojna.⁶

Glede na starost je podrobno opredeljena tudi kazenska odgovornost otrok za poškodbe in žalitve oseb, mlajših od 15 let ter mentalno prizadetih ljudi. Če so jih zagrešili fantje ali dekleta, ki še niso dopolnili 7 let starosti, so ostali nekaznovani, celo če je bil izid smrten. Fant v starosti od 7 do 10 let in pol in dekle v starosti od 7 do 9 (!) let in pol sta bila za tovrsten delikt že dolžna plačati denarno kazen, ki pa je bila nižja kot za odrasle, ali pa ju je doletela telesna kazen – vendar ne pohabljenje ali usmrtitev, ki sta bila za istovrstne delikte predpisana za odrasle odgovorne osebe. Fant ali dekle od prej omenjene zgornje starostne meje do 15. leta, ki sta koga ranila ali žalila, sta bila kaznovana s kaznijo od 10 liber navzgor, kot jo je od primera do primera določil tržaški kapitan. Če pa sta koga pohabila ali ubila, ju je doletela enaka kazen, kot odrasle.⁷ Tudi kazen za tatvino je bila – z vzgojnim namenom? – predpisana že za fanta ali dekle med 7. in 15. letom.⁸

5 Prim. op. 1.

6 Statut TS, knjiga II, člen 53.

7 Statut TS, knjiga III, člen 7.

8 Statut TS, knjiga III, člen 43.

Nedoletni otroci pod 15. letom so v statutu – ne glede na spol – v primeru, da je bil nad njimi izvršen delikt, postavljeni v isto vrsto kot bebci, slaboumni, blazneži, duševno prizadeti. Pač pa prizadetih oseb (spol pri njih ni omenjen) – za razliko od otrok – ni doletela kazen za še tako hud zločin. Sodniku je bila prepuščena presoja, če se morda ne pretvarjajo in neprištevnosti ne hlinijo. Sorodniki so morali imeti duševno prizadete delinkvente zaprte, da niso ogrožali okolice. Če tega niso storili, je delinkvente čakala ječa, kjer so jih po potrebi zvezali in vkovali v verige.⁹

Nedoletna – ali bolje spolno nedorasla dekletca (*puella non adhuc viri potens*) se posebej omenjajo v zvezi z zločinom sodomije (*crimen sodomiticum*). Tisti, ki se je v javnosti¹⁰ pregrešil nad takim dekličem, bi naj bil po določilu statuta javno sežgan. Če ga niso ujeli, so ga za vekomaj izgnali; če bi se vrnil, bi ga sežgali.¹¹

ZA DOMAČIMI ZIDOVI

Znotraj družine naj bi bili majhni otroci po mnenju sestavljalcev statuta ubogljivi, ponižni in nežni s starši.¹² Da je v družinah včasih tudi škripalo in v njih ni vselej vladalo zgledno sožitje, pa kažejo statutarna določila, ki omenjajo spore med očeti in otroki obeh (!) spolov, med materami in otroki obeh spolov, med dedi in vnuki, med brati in sestrami, med bratranci in sestričnami, med tetami po očetovi in materini strani ter nečaki in nečakinjami, med strici po očetovi in materini strani ter nečaki in nečakinjami.¹³

Statut omenja tudi primere žalitev in žaljivih dejanj med starši ter sinovi in vnuki obeh spolov, dalje pretepanja sinov in hčera, vnukov in vnukinj ali drugih podrejenih družinskih članov, ki živijo v hiši, s strani moške "glave" družine. Predvideva celo možnost pohabe udov in uboja pod "domačo" streho.¹⁴

Do sporov v družini je verjetno prihajalo zlasti v primeru delitve imetja. Če se bratje in sestre niso mogli sporazumeti o delitvi, sta o njej odločala dva bližnja sorodnika.¹⁵ Glede oporok je statut določal, da smeta svojim osamosvojenim otrokom Tržačan ali Tržačanka po lastni želji zapustiti različno velika volila. Zapustiti in darovati za živa sta mogla vsakemu potomcu ali potomki, tudi nezakonskemu.¹⁶ Kadar pa nista dala zapisati oporoke in sta zapustila zakonske in nezakonske sinove in neporočene hčerke, so vsi dedovali enake deleže. Če je kdo od teh potomcev že umrl, se je njegov dedni delež

9 Statut TS, knjiga III, člen 7.

10 Očitno se je tu statut distanciral od zasebnega življenja in je skrbel le za neomadeževano obličje javnosti.

11 Statut TS, knjiga III, člen 18.

12 Statut TS, knjiga II, dodatek k členu 47.

13 Statut TS, knjiga II, člen 23.

14 Statut TS, knjiga III, člen 1.

15 Statut TS, knjiga II, člen 54.

16 Statut TS, knjiga II, člen 47.

enakomerno razdelil med njegove otroke. Če je bila katera od dedinj že poročena in je torej že dobila doto, sta višino njenega (znižanega) dednega deleža določila dva najbližja sorodnika. Le v primeru, da je umrl brez potomcev, je smela za možem dedovati žena.¹⁷

KO NI VEČ MAME/OČETA

Statut se pogosto pomudi pri **osirotelih** otrocih, kjer tudi ne izpostavlja njihovega spola, ampak skupaj obravnava dekleta in fante. Mladotne sirote so praviloma dobile skrbnike, ki so morali preudarno gospodariti z njihovim imetjem,¹⁸ imeli pa so tudi pomembno besedo pri krojenju življenja osirotelih varovancev.

90

Če sta fantku ali punčki umrla oče ali mati, otrok pa še ni imel 7 let, je v primeru spora glede otrokove oskrbe odločala tržaška oblast. Za skrbništvo premožnih malčkov se je običajno potegovalo več sorodnikov. Oblast jim je prepuščala skrbništvo glede na to, koliko so bili pripravljeni vložiti v korist otroka. Skrbnik je mogel postati otrokov sorodnik do tretjega kolena, ki si je skrbništvo (in polnomočje nad otrokovim imetjem) izbral pred drugimi tekmeci – sorodniki na dražbi. Upravljelec premoženja se s skrbništvom ni smel okoriščati.

Če si je pravico do skrbništva pridobila mati, je sicer z otrokovim imetjem smela gospodariti po svoje, na noben način pa ni smela sinov ali hčera odtujiti očetu (očetovega skrbništva in prepovedi odtujitve od matere statut ne omenja). Očeta ni smel nihče klicati na zagovor, če je skrbel za korist otrok ali je vzdrževal njihovo imetje v dobrem stanju.¹⁹

Sirote, otroci ali tisti, ki niso bili neodvisni, do 18. leta niso smeli odtujiti premoženja ali se zadolžiti ali sklepati dogovorov, razen v oporoki ali če je bil upnik njihov skrbnik in starejši od 18 let, ali če je dovoljenje za odtujitev imetja dal tržaški gospod. Tudi glede poravnav in darov so bile sirote in odvisni mladoletniki do 25. leta omejeni. Nad takimi posli je bedela tržaška oblast, prisostvovati pa sta jim morala dva sorodnika, ki sta morala priseči, da bo posel koristil mladoletniku. Le izjemoma je tak posel smel preseči vrednost 25 liber.²⁰ Nobena sirota ali odvisna oseba, ki še ni izpolnila 25 let, tudi ni smela prevzeti poročstva za dolg druge osebe, razen s pravkar opisanimi omejitvami.²¹

ZRELA DOBA

Tržaška družba je bila v obravnavanem času povsem patriarhalna. Odrasla Tržačanka je bila neogljenjena in zapostavljena za "močnejšim" spolom. To ni razvidno le iz rednega omenjanja moškega na prvem mestu (zaporedje: oče in/

17 Statut TS, knjiga II, člen 52.

18 Statut TS, knjiga II, člen 50.

19 Statut TS, knjiga II, člen 49.

20 Statut TS, knjiga II, člen 32.

21 Statut TS, knjiga II, dodatek k členu 32.

ali mati, sin in/ali hči), ampak tudi iz vrste konkretnih statutarnih določil.

Edine **odrasle** ženske "osebe", ki jih statut omenja enakovredno z moškimi, so devica Marija in svetnice. Za preklinjanje Boga, Marije, svetnikov in svetnic je bila predpisana enotna kazen 25 liber (1453. je bila povišana na 50 liber – morda kot posledica neučinkovitosti odloka?), plačljivih v 8 dneh. Tistega, ki ni plačal, so dva dni zapored namakali v vodo tako, da se je vsakokrat potopil, tretji dan pa je moral stati na prangerju. Če pa je kdo obmetaval ali poškodoval božje podobe, mu je grozila kazen 200 liber in 4 meseci zapora na lastne stroške. Če v 8 dneh ni poravnal globe, so mu odsekali desnico...²²

ZAKON – SKOK IZ ENE CELICE V DRUGO

91

V rosnih letih je dekleta živelo v varstvu očeta ali skrbnika. Ko se je poročila – to pa je bilo lahko že z 12. letom –, je bila **v zakonu** podrejena moževi oblasti, pravno pa sta veljala za najožja sorodnika.²³ Tržačan je imel v svojem ravnanju z ženo proste roke, smel jo je tudi nekaznovano telesno zlostavljati. Če je Tržačan pretepal svojo ženo, če jo je udaril z orožjem ali brez, če je pri tem tekla kri ali ne – take prijave s strani žene ali koga drugega tržaško sodstvo načeloma ni sprejemalo v obravnavo in ni sprožilo postopka proti nasilnemu soprogu.²⁴

Tržačanke so bile lahko poročene po starem tržaškem običaju, ki jim je ob soglasju moža in sorodnikov omogočal minimalne posege v poslovno življenje. Smele so se zadolževati ob dovoljenju soproga s soglasjem očeta ali matere oz. dveh polnoletnih moških (!) sorodnikov oz. dveh oblastno določenih "dobrih" mož. Tiste, ki so bile poročene po starem beneškem običaju, so bile glede tega še bolj zvezanih rok in se sploh niso smele zadolževati. V Trstu so živeli tudi zakonci, poročeni po drugih običajih, kar pa so morali ob sklepanju poslov dokazovati z javnim dokumentom.²⁵

Statut je skušal zavarovati materialne interese deklet tik pred in žena (ter njihovih sorodnikov) po poroki. Zapisane obveze nekoga bodoči nevesti ali pa moža ženi, da ji bo nadoknadil vrednost (njene) posesti, ki jo je prodal, so bile pravno veljavne, tudi če niso bile vpisane v vicedominsko knjigo. Če se je kdo dogovarjal o poroki sina ali hčerke in se je zavezal ali izročil partnerju določeno doto, je moral dogovor spoštovati in ni mogel dote zahtevati nazaj, tudi če je potem prišlo do poroke z drugo osebo.²⁶

V zakon je vsak od zakoncev prinesel del imetja, na katerem sta potem gradila svoje nadaljnje blagostanje in premoženje. Prvotno imetje vsakega od njiju se je pojmovalo kot njegova last. Imetje, ki sta ga pridobila v zakonu, pa je bilo skupno. Če je eden od zakoncev zgradil hišo, je bila skupna last, vendar je

22 Statut TS, knjiga III, člen 30 in dodatek k členu 30.

23 Statut TS, knjiga II, člen 37.

24 Statut TS, knjiga III, člen 1.

25 Statut TS, knjiga II, člen 56.

26 Statut TS, knjiga II, členu 16, 55.

drugi zakonec moral partnerju povrniti polovico vrednosti hiše.²⁷ Po tržaškem običaju so od skupnega imetja ženi samodejno pripadali obleka, prstani, srebrni pasovi, biseri, možu pa konji, orožje in denar.²⁸

Skupni so bili tudi v zakonu "pridelani" dolgovi, za katere pa je žena odgovarjala le v primeru, da je bila vdova, ali pa so se po njeni smrti poravnali iz njenega imetja. Če je eden od zakoncev umrl, je služilo njegovo imetje poravnavi dolgov, razen dolgov iz igre in obsodb, kjer žena ni odgovarjala za moža (ne pa tudi obratno - očitno je bilo izključeno, da bi se na tak način zadolžila žena).

92 V času trajanja zakona je bil mož posestnik, koristnik in upravitelj celotnega imetja svoje žene, tako tistega, ki ga je prinesla v zakon kot doto, kot ostalega, pridobljenega v zakonu. Smel je poljubno razpolagati s celotnim (svojim in ženinim) delom premoženja, ki sta ga z ženo pridobila v zakonu. Če je v njuno skupno dobro prodal del svojega imetja, ki ga je prinesel v zakon, mu je morala žena poravnati polovico vrednosti, razen kadar je šlo za dolg iz igre ali za obsodbe.²⁹ Kadar je bil Tržačan zadolžen, je upnik smel za povračilo dolga zaseči tudi imetje njegove žene, pri čemer je moral njej in otrokom pustiti za hrano in obleko ter za stroške obdelave posesti.³⁰

Če je mož umrl, je vdova svoje prvotno imetje dobila nazaj. Če je bila poroka sklenjena na tržaški način, je žena prejela svojo doto vrnjeno iz skupnega imetja, preden so se poravnali moževi dolgovi. Če skupnega imetja ni bilo, je dobila doto vrnjeno iz moževega imetja. Skupni dolgovi iz zakona pa so se poravnali iz premoženja obeh zakoncev.³¹ Tujka, poročena s Tržačanom, ki ni imela otrok, je po njegovi smrti smela razpolagati s svojo doto. V zakonu pridobljenega imetja pa ni smela zapustiti tujcu. Čeprav je imela otroke, je lahko del imetja zapustila v pobožne namene.³²

Ker je imel mož v zakonu vse polnomočje, je statut skušal omejiti njegov vpliv in zavarovati interese žene in njenega sorodstva. Statutarna določila so omogočala ženinim sorodnikom, da so varovali njene premoženjske koristi in nadzorovali njeno poslovno udejstvovanje. Soprog ni smel prodati ali odtujiti ženinega imetja razen z njenim soglasjem ob odobrenju njenega očeta ali matere (oz. dveh bližnjih sorodnikov ali dveh "dobrih" mož, ki ju je imenovalo mesto). Če pa bi do odtujitve že prišlo, naj bi se škoda ženi nadoknadila.

Interes ženine družine je bil zavarovan tudi s predpisom, da žena ne more dati možu dela imetja, lahko mu ga le zapusti.³³ Poročena ženska je smela dati zapisati poslednjo voljo le v prisotnosti dveh odraslih sorodnikov (izrecno je

27 Statut TS, knjiga IV, člen 41.

28 Statut TS, knjiga II, člen 55.

29 Statut TS, knjiga II, člen 57.

30 Statut TS, knjiga II, člen 58.

31 Statut TS, knjiga II, člen 55.

32 Statut TS, knjiga II, člen 38.

33 Statut TS, knjiga II, člen 57.

omenjeno, da so to lahko tudi ženske). Pač pa njena volila v korist kakega duhovnika niso imela veljave. Zgodilo se je tudi, da je žena prosila sorodnike, da bi bili priče pri njeni odločitvi glede razpolaganja z njenim imetjem ali pri pisanju oporoke. Zaradi nestrinjanja z njeno odločitvijo (?) sorodniki včasih niso hoteli prisostvovati oporoki: v takih primerih je bil dokument vseeno veljaven.³⁴

Ženska, ki je živela ločeno od moža, s katerim sta se soglasno razšla, se je vrnila pod nadzor svoje družine. Dogovore je smela sklepati s soglasjem očeta in matere, če pa ju ni imela, s soglasjem dveh sorodnikov. Če tudi teh ni bilo, sta morala dati soglasje dva "dobra" moža, ki ju je imenovala oblast.³⁵

PRAVNI POLOŽAJ IN POSLOVNO UDEJSTVOVANJE

Omejena **pravna sposobnost** Tržačank je razvidna iz dejstva, da niso mogle nastopati kot priče v testamentu, kodicilu ali drugem zapisu poslednje volje ali v kakem javnem dokumentu, le v manj pomembnih.³⁶ Ob pisanju oporoke so morale biti prisotne vsaj tri (moške) priče, ki pa jih testament ni smel zadevati. V roku 15 dni se je moral nato glavni dedič zgglasiti pri tržaškem kapitanu z moškimi (!) pričami.

Pač pa je lahko ženska pričala glede delikta ali zločina, če je bila starejša od 15 let. Le v posebnih primerih so bili k pričevanju pritegnjeni tudi mlajši otroci. Kadar je bilo potrebno pričevanje ugledne in častivredne Tržačanke, ji ni bilo treba pričati v mestni palači, ampak so jo izprašali v cerkvi sv. Petra ali drugje na dostojnem mestu. Pri nepomembnih ženskah pa tega navodila ni bilo potrebno upoštevati.³⁷

Ženske so mogle biti skrbnice ali upravljalke ali izvršiteljice oporoke za mladoletne otroke, imenoval pa jih je lahko pisec oporoke ali tržaška oblast.³⁸

Poslovno udejstvovanje Tržačank je bilo omejeno, čeprav so imele v lasti premično in nepremično imetje. In vendar srečujemo nekaj poklicev, v katerih so se udejstvovale: od "dostojnih" obrti, ki so jih opravljale ženske, omenimo pekovsko; od potrebnih, ki jim je javnost prilepila pečat nedostojnosti, se večkrat omenja poklic javnih ljubic (*meretrices publicae*). Ženske so bile tudi branjevke na trgu (*venderigolae, tricolae*) ali plačane dékle (*mercenariae, famulae*) pri premožnejših meščanih. Čaščen poklic, v katerem tudi srečamo Tržačanke, pa je bil redovnica (*monialis*).

Kruh je bil bistvena sestavina prehrane prebivalcev primorskih srednjeveških mest. Zato so si mesta glede preskrbe z njim – to je peke kruha za prodajo – običajno pridržala več pravic, ki so jim prinašale redne dohodke. To ni bil davek, ampak zakupnina, kot so jo mestu dolgovali vsakoletni izvajalci vseh tistih dejavnosti, ki so bile v mestni pristojnosti.

Srednjeveški Trst je imel v rokah pravico do uporabe (krušnih) pečí v mestu;

34 Statut TS, knjiga II, člen 47.

35 Statut TS, knjiga II, člen 59.

36 Statut TS, knjiga II, člen 15.

37 Statut TS, knjiga III, člen 2.

38 Statut TS, knjiga II, člen 49.

vsako leto jih je mesto oddajalo v koriščenje tistim, ki so ponudili zanje najvišjo zakupnino. Stavbe s pečni je vzdrževalo in popravljalo mesto, za njihovo opremo pa so skrbeli vsakokratni (moški!) zakupniki. Smeli so peči in prodajati kruh, čeprav je ta pravica po statutu sicer pripadala poklicnim pekaricam. Té in gostinci so zakupnikom peči prinašali krušno testo in jim plačevali groš in pol za peko vsake četrтинke kruha.

94 Večji del peke kruha za prodajo v Trstu pa so imele v rokah poklicne pekarice (*panicocula*). Vsako leto januarja so prisegle, da bodo vse leto vestno opravljale svoje delo. Kruh so pekle v mestnih (komunalnih) pečeh in ga prodajale pod novo *loggjo*. Žito in moko so kupovale v mestnem žitnem skladišču, vendar so imele pšenico in ječmen kupovati tudi od uvoznikov. Kruh so pripravljale po pravilu pekovske obrti in ga dale ožigosati posebnim nadzornim uradnikom – *iusticiarijem*. Če je bil kruh slab ali slabo pečen, so ga smeli mestni sodniki zaseči in porabiti za prehrano revežev in zapornikov.

Nepooblaščen peki niso smeli peči kruha za prodajo in se preživljati na ta način. Lahko so to nadoknadili v dogovoru s pekaricami: odstopile so jim del kruha, da so ga na drobno prodajali na trgu. Kadar pa je 8 dni zapored zmanjkalo kruha, ki so ga spekle "mestne" pekarice, so sodniki lahko dovolili peko in prodajo kruha v mestu vsakomur, in ne samo zapriseženim pekaricam.³⁹

Tržaški statut se na kratko dotika tudi branjev (*venderigola, tricola*) na trgu. Niso smele opravljati nabav pred deveto zjutraj, trgovati pa so morale na predpisanem mestu. Živahno domišljivo o njihovem poslovanju vzbujajo navodilo, da morajo biti mirne in se posvečati samo prodaji. Pri svojem delu naj ne bi vile ali predle. Tudi naj ne bi imele ob sebi otrok mlajših od dveh let. Trg z branjevami je bil očitno živahen, na njem je prevladoval vsakodnevni živ-žav; branjevke nedvomno niso bile mirne, očitno se niso posvečale samo prodaji, ampak tudi drugim opravilom, ne nazadnje nedoraslim otrokom, ki jih najverjetneje niso imele kje pustiti. Statut je skušal vpeljati red v obstoječo (drugačno) prakso, pri čemer pa je predpisal naravnost drastično kazen za kršilko določila: obhodila naj bi mestno palačo in pri tem nosila okrog vratu kamen, težak 25 liber (po slabega pol kilograma).⁴⁰

Pogoste so statutarne omembe javnih ljubic (*meretrix publica*), ki so opravljale najstarejšo obrt, redkeje pa se omenjajo ženske zvodnice (*ruffiana, lena*). Glede njihovega oblačenja je statut določal, da ne smejo nositi srebrnega, pozlačenega ali zlatega pasu. Živeti so morale na predpisanem mestu, sicer so bile obsojene na izgon. Zvodnik (*leno*), ki je živel v skupnosti s tako žensko, se ni smel naseliti v Trstu ali njegovi okolici. Tu se je lahko le ustavil na poti iz enega mesta v drugega. Največ eno noč sta smela prenočiti v bordelu, več ne.

Statut obravnava javne ljubice kot manjvredne. Večkrat jih omenja kot

39 Statut TS, knjiga I, člena 53, 54, knjiga IV, člena 9, 14.

40 Statut TS, knjiga I, člen 56.

malovredne ljudi (*personae viles*). Posilstvo, nasilno zadržanje ali odvedenje takega dekleta je bilo izvzeto iz istovrstnih prekrškov nad "dostojnimi" Tržačankami. Njihove pritožbe so se obravnavale površneje in niso imele enake teže kot tiste "častivrednih" ljudi. Celo statutarno določena prepoved mučenja z namenom izsiliti priznanje krivde, zanje ni veljala: smeli so jih vreči v ječo in zadržati v njej, mučiti in postaviti na pranger. Zmerljivka *meretrix* je, podobno kot danes "kurba", pomenila kaznivo žalitev.

Da pa je bila javna prodaja ljubezni dokaj uveljavljena, kažejo ob zapisih o zvodnikih tudi omembe bordelov (*postribulum, burdellum*) ter kopališč (*stuba balneatoria*), ki so bila leglo razvrata. Nihče ni smel biti zvodnik javne ljubice ali imeti bordela, razen na prostoru, ki je bil za to določen: za tržaško mestno palačo (!). Kdor je imel v Trstu kopališče, ni smel v njem med večernim in jutranjim zvonjenjem gostiti ne moških ne javnih ljubic. V omenjenem času dneva tudi bordeli niso smeli obratovati.⁴¹

Plačanke-dékle (*mercenaria*) je statut podobno kot javne ljubice potisnil na stranski tir. Kaznovanje za posilstvo, zadržanje ali odvedenje take osebe je bilo milejše kot v primeru Tržačank z uglednejšim položajem. Pri tem statut tudi konkretno predpisuje, da nobene tržaške meščanke ni mogoče obravnavati kot plačanke. V primeru posilstva dékle je bil delinkvent obsojen na 200 liber kazni (in ne na obglavljenje), prijavo za nasilje pa so bile dolžne podati še isti ali naslednji dan (častivrednejše Tržačanke pa v 8 dneh). Milejša kot v primeru polnopravne meščanke je bila tudi kazen za delikt nad plačanko, če moški ni uporabil sile in je na odnos pristala, ter v primeru, da jo je kdo proti volji sorodnikov zadržal ali odvedel.⁴²

Ženska v vlogi redovnice (*monialis*) se omenja v statutu le enkrat – v zvezi s posilstvom. Če je bila meščanka, prebivalka Trsta, okoličanka ali tujka, se je tovrstni delikt nad njo kaznoval s smrtjo, za poskus posilstva pa je bila predpisana denarna globa 200 liber.

ŽENA – ŽRTEV...

V statutu se žena pogosto pojavlja kot možna **žrtev** ali predmet **kaznivih dejanj**. Ni bilo dovoljeno, da bi moški nad 15. leti ob veselici s plesom ali kolom povabil plesat dekle ali ženo, četudi je stala ali sedela. Ob ženskem kólu ni smel nihče kričati ali razgrajati, ropotati, piskati, trobiti ali bobnati s kako pripravo.⁴³ Kaznivo je bilo, če se je kak moški bahal, da se je brez dovoljenja staršev ali skrbnikov poročil ali občeval z dekletom. Skrivna poroka brez dovoljenja očeta ali matere ali skrbnikov je bila prepovedana, zagrožena kazen pa je bila drastična: obglavljenje.⁴⁴ Ista kazen je grozila tudi moškemu, ki je zagrešil bigamijo: če je že

41 Statut TS, knjiga III, členi 1, 3, 31, 58, 85, dodatek k členu 85 iz 1492.

42 Statut TS, knjiga III, člen 58.

43 Statut TS, knjiga III, člen 77.

44 Statut TS, knjiga III, člen 59.

imel ženo, pa si je z zvijačo pridobil drugo.⁴⁵

Statut precej obširno obravnava posilstvo. Posilstvo nad nedozorelimi dekleti se je obravnavalo kot sodomija. Posilstvo odraslih žena pa je le-te vrednostno razvrstilo. Za posilstvo Tržačanke je bil krivec obglavljen, za poskus posilstva pa je moral plačati 200 liber globe. Če jih v 15 dneh ni poravnal, je bil ob desnico. Žrtev je imela 8 dni časa za pritožbo. Za posilstvo deklice je bila predpisana kazen 200 liber, žrtev pa je morala prijaviti kaznivo dejanje še isti ali naslednji dan, posilstva javne ljubice pa statut sploh ni priznaval kot delikt. Posiljevalca ali nasilneža, ki se je znesel nad žensko, je bilo dovoljeno mučiti, da bi iz njega izvlekli priznanje.⁴⁶ Kdor je na silo, proti volji njenega očeta, skrbnika ali – v primeru, da je šlo za poročeno ženo – moža odpeljal Tržačanko izven tržaškega okoliša, je tvegala glavo; statut je pristajal na to, da sorodniki odpeljane ženske sami vzamejo v roke pravico in krivca celo ubijejo. Statut omenja tudi možen primer, da bi sprejel in proti volji njenih sorodnikov zadržal pri sebi Tržačanko duhovnik. Če bi ga njen sorodnik za storjeno ubil, ga ne bi doletela kazen. Vse to pa ni veljalo, če je šlo za dekle ali javno ljubico.⁴⁷

Pohotnega duhovnika, ki bi pel ženski podoknico, je smel njen sorodnik po mili volji žaliti. Če pa bi ga podnevi ali ponoči našli pri njej doma ali če bi si jo pripeljal ali jo sprejel pri sebi na domu, so ga smeli njeni ožji sorodniki celo nekaznovano ubiti. Enako bi ga lahko kaznovali tudi v primeru poskusa posilstva Tržačanke.⁴⁸

Vzporedno z moškimi se ženska omenja tudi kot žrtev, ki bi ji delinkvent prizadel telesne poškodbe z orožjem ali brez. Kot moški je bila tudi ženska lahko žrtev umora. Žrtve poškodb, izgube uda ali umora so mogla biti tudi dekleta pod 15. letom.⁴⁹

...IN POVZROČITELJICA KAZNIVEGA DEJANJA

Ženske se ob moških konkretno omenjajo kot možne **povzročiteljice** bolj ali manj hudih **kaznivih dejanj**, ki so bila v nasprotju z gospodarskimi predpisi, ki so veljali v mestu, v nasprotju z varnostjo in načelom zvestobe do mestne oblasti. Druga kazniva dejanja so mogle zagrešiti v odnosu do someščanov in njihovega imetja.

Na območju Trsta in njegove okolice so smele osebe obeh spolov kupovati obdelan les le na mestnem trgu.⁵⁰ Kostanja niso smele nabirati pred praznikom sv. Sergija 7. oktobra.⁵¹ Skrb za javno varnost je od moških in žensk zahtevala, da ponoči ne hodijo po mestu z živim ognjem za razsvetljavo.⁵²

45 Statut TS, knjiga III, člen 57.

46 Statut TS, knjiga III, člen 3.

47 Statut TS, knjiga III, člena 58, 62.

48 Statut TS, knjiga III, člen 33.

49 Statut TS, knjiga III, člena 7, 6.

50 Statut TS, knjiga II, dodatek k členu 64.

51 Statut TS, knjiga III, člen 96.

52 Statut TS, knjiga III, dodatek k členu 45.

Eden najhujših deliktov proti mestni skupnosti, katerega storilec je mogel biti moški ali ženska, je bila izdaja: paktiranje s tržaškimi sovražniki proti koristi, časti in položaju Trsta. Izdajalca – moškega ali ženske – je zadela smrtna kazen in zaplemba imetja. Če ni bil dosegljiv, ga je doletel večni izgon in zaplemba imetja.⁵³ Mati in žena izgnanca se konkretno omenjata kot tisti, ki bi takega sina ali moža mogli protipravno sprejeti pod streho, kar je bilo seveda kaznivo ...⁵⁴

Kazniva dejanja do someščanov so zadevala premoženje le-teh in njihovo osebo. Dejanja proti osebi pa so bila fizične in moralne narave.

Osebe obeh spolov od 7. leta starosti dalje se omenjajo v zvezi z rabutanjem sadja, v zvezi z manjšo ali večjo krajo.⁵⁵ Če je ženska na silo vdrla v tujo hišo in poškodovala tujo imovino, naj bi bila po statutarnem določilu kaznovana z nižjo denarno kaznijo kot moški.⁵⁶

Od fizičnega ogrožanja someščanov statut konkretno omenja dekle pod 15. leti, ki bi ranilo ali udarilo Tržačana ali tujca. Doletela naj bi ga zmanjšana kazen. Tudi odraslih Tržačank za te prekrške niso pošiljali v izgon.⁵⁷

Ženske in moški se omenjajo v zvezi s pripravljanjem strupenih napitkov z namenom zavdati drugi osebi.⁵⁸ Ženska se (ob moškem) omenja kot možna morilka, umor pa se je kaznoval s smrtjo z obglavljenjem. Če morilca ni bilo v Trstu, je bil za večno izgnan.⁵⁹

Med lažje moralne prekrške med someščani smemo omeniti zmerjanje in žaljenje. Statut navaja kaznive žaljivke, ki so bile verjetno tedaj v rabi med Tržačani in Tržačankami, ki jim je "prekipelo". Žaljivke, ki so jih bili deležni moški, so bile: hlapec, tat, ropar, izdajalec, morilec, baraba, krivoprisežnik, prevarant, ponarejevalec, lopov, strahopetec, pankrt, rogatež, jarec, koštrun, lažnivec; žaljivke za ženske pa so bile: kurba, sleparka, prasica, krava, oslica, vlačuga.⁶⁰ Moralni prekršek je bil, če se je ženska, starejša od 14 let bahala, da se je poročila ali spala z možem proti volji njegovih staršev in skrbnikov. V takem primeru bi morala plačati 100 dukatov zlata in odsedeti leto dni v ječi. Za pridobitev priznanja krivde je bilo v takem primeru dovoljeno tudi mučenje.⁶¹

Težji moralni prekrški so bili konkubinat, prešuštvo in bigamija. Nobena Tržačanka ni smela javno živeti v konkubinatu ne z neporočenim ne s poročenim moškim. S takim prekrškom je tvegala kazen izгона.⁶² Statut posebej obravnava

53 Statut TS, knjiga III, člen 15.

54 Statut TS, knjiga III, člen 32.

55 Statut TS, knjiga III, členu 43, 35.

56 Statut TS, knjiga III, člen 9.

57 Statut TS, knjiga III, člen 7.

58 Statut TS, knjiga III, člen 63.

59 Statut TS, knjiga III, člen 6.

60 Statut TS, knjiga III, člen 31.

61 Statut TS, knjiga III, člen 59.

62 Statut TS, knjiga III, dodatek k členu 61.

tudi priležnost Tržačank z duhovniki nad 4. malim redom. Tudi v hišo jih niso smele sprejeti z izjemo duhovnikove matere ali sestre ali v času bolezni zaradi spovedi, sicer bi izgubile vse svoje imetje. Ista kazen je doletela neporočeno Tržačanko, ki je prenočila duhovnika ali občevala z njim. Če je bila ženska, ki je to zagrešila, poročena s Tržačanom, jo je doletela kazen za prešuštvo.⁶³ Poročena prešuštnica je za kazen izgubila vse imetje, ki je pripadlo možu in bila poleg tega izgnana. V primeru vrnitve so jo prebičali in ožigosali, nato pa vnovič izgnali, pred tem pa so jo peljali po Trstu ob spremljavi trobente in drugih pripomočkov. Če jo je delikta obtožil njen mož, je izgubila imetje in bila obglavljena (ni kaj: učinkovit način, kako se je mogel mož znebiti nadležne žene!).⁶⁴ Razlika v obravnavanju moških in žensk je razvidna tudi iz dejstva, da moških "skokov čez plot" statut ne obravnava med kaznivimi dejanji. Ženski, ki je pod pretvezo zakrivila dvomoštvo, je grozil javni sežig.⁶⁵

ŽIVLJENJSKI UTRIP

Zaključimo to paberkovanje z živahno življenjsko podobo, ki jo moremo povzeti iz tržaškega zakonskega sešitka. Čeprav vzgojeni v veri in spoštovanju do Boga, so bili tedanji Tržačani še kako "krvavi pod kožo". Preseneča raznovrstnost prekrškov, sprevrženosti in zločinov, ki jih kot možne predvideva tržaški statut.

Medtem ko se je na glavnem mestnem in obeh obmestnih trgih (zunaj vrat Cavana in Riborgo) odvijalo resnobnejše poslovno življenje, pa je bilo življenjski utrip nedvomno najmočnejše čutiti na trgu, dodeljenem branjevkam, ki so prinesle k stojnicam tudi kričoč podmladek ter razna domača opravila. Nedvomno so se med seboj pogosto sprle, morda celo zlasale za stranke. Verjetno je bilo prav tu največkrat slišati zmerljivke "kurba, vlačuga, sleparka, prasica, krava, oslica ...", ki jih omenja statut.

Razvedrilo so za Tržačane poleg običajnih veselic pomenili zlasti ogledi javnih kaznovanj – od milejših, kot je bilo namakanje v vodo, razstavljanje na prangerju, sramotne povorke po mestu, nošenje kamenja okrog vratu do milejših telesnih (bičanje) in najokrutnejših (krvavih) telesnih kazni – teh so bili deležni najhujši zločinci.

Družabno življenje – tudi v prepovedanih oblikah – se je odvijalo v gostilnah, gostiščih, kopališčih in v bordelu za občinsko palačo. Gotovo se ni zaključilo z zatonom sonca, ampak se je – skrito očem – nadaljevalo še pozno v noč.

Kljub prepovedim ponoči tudi življenje na cestah ni zamrlo. Nekateri razgrajči so našli nočno zabavo v tem, da so se plazili po cestah, razbijali po vratih hiš someščanov, prepevali pod njihovimi okni opolzke pesmice, polivali

63 Statut TS, knjiga III, člen 62.

64 Statut TS, knjiga III, člen 61.

65 Statut TS, knjiga III, člen 57.

ali pričvrščevali pred ali na vrata in zidove hiš raznovrstno svinjarijo.⁶⁶ Mladi objestneži so se potikali po mestu z orožjem in brez predpisane svetilke, pred hišna vrata someščanov pa so nastavljali listke z risbicami moških spolnih organov (*membra virilia signata in papiro*) ali s kratkimi sramotilnimi in nedostojnimi zapisi, ki so kazili ugled mesta in meščanov.⁶⁷ Našli so se tudi nekoliko sprevrženi moški, ki so iskali svoj užitek v transvestizmu: preoblačili so se v nenavadno obleko, si nadevali brade in maske ali se oblačili v ženske ...⁶⁸

Dodatek k statutom, ki je bil sprejet 1451, je skušal zagotoviti Tržačanom miren sen in razposajene, neporočene mladeniče, ki so bili starejši od 14 let, zadržati doma vsaj v delu noči: od druge ure zjutraj do jutranjega zvonjenja Avemarije pri sv. Justu.⁶⁹ Kdove s kakšnim uspehom?

BESEDA O AVTORICI

Darja Mihelič, znanstvena svetnica na Inštitutu za slovensko zgodovino ZRC SAZU, redna profesorica Univerze v Ljubljani za zgodovino Slovencev do konca 18. stoletja. Njeno znanstvenoraziskovalno delo zajema objave in analize latinskih in italijanskih izvirnikov severnoistrskih mest srednjega in prvih stoletij novega veka. Raziskave zadevajo še vprašanja historične topografije in kolonizacije, gospodarsko in družbeno zgodovino Slovencev. Proučuje problematiko zgodovine mest, zgodovino vsakdanjega življenja, zgodovino historiografije.

ABOUT THE AUTHOR

Darja Mihelič, scientific councillor at the Institute for Slovene History with the Scientific Research Centre of the Slovene Academy of Sciences and Arts, full professor at the University of Ljubljana for the history of the Slovenes until the end of the 18th century. Her scientific and research work includes publication and analysis of Latin and Italian original documents from the North-Istrian towns, dating from the Middle Ages and from the first centuries of the Modern Age. Her research work also tackles issues of historical topography and colonisation and the economic and social history of the Slovenes. She further studies issues of the history of towns, the history of everyday life and the history of historiography.

66 Statut TS, knjiga III, dodatek k členu 9.

67 Statut TS, knjiga III, dodatek k členu 28.

68 Statut TS, knjiga III, člen 78.

69 Statut TS, knjiga III, dodatek k členu 28.

SUMMARY

THE WOMEN OF MEDIEVAL TRIESTE IN THE MIRROR OF THE TOWN'S STATUTE

The (15th-century) statute of Trieste contains many references from which we can deduce data on the life and activities of contemporary Triestian women.

The society of Trieste of that time was a patriarchal one. During her childhood a girl lived under the protection of her father or guardian. When she married – and this could occur as early as the age of twelve – she was subordinate to her husband in marriage. She was dependent and second to the “stronger sex”. This is not only obvious from the recurrent order in which the man is always mentioned first (father and/or mother, son and/or daughter) but also from a series of concrete provisions in the statute.

A Triestian was free to treat his wife as he wished and could even abuse her physically without risking sanction. Into the marriage both spouses brought their own property and on it built their further welfare and property. The original property of either spouse was held to be his property. But the property acquired in the marriage was joint property. And so were the debts acquired in the marriage. For the duration of the marriage the husband was the proprietor, user and manager of his wife's entire property, that is of her dowry as well as of the property she acquired in the marriage. Because of the husband's full authority in the marriage, the statute tried to limit his influence and to protect the interests of his wife and her relatives. The statute's provisions enabled the wife's relatives to protect her property rights and supervise her business activities.

That the legal capacity of Triestian women was limited is obvious from the fact that they were not allowed to appear as witnesses to a testament, a codicil or other record of a last will or public document, except for less important ones.

But also their business activities were limited even if they had their own movables and real property. The statute, however, mentions some occupations open to women. Among the “decent” crafts women were allowed to be bakers; among the indispensable ones, stigmatised by the public as being indecent, that of public mistress is often mentioned. Women were also stall-holders at the market or paid maids with prosperous families. A respectable profession in which we encounter Triestian women is that of nun.

The statute frequently refers to women as possible victims or subjects of criminal offences and major attention is given in particular to rape. Beside men also women are actually mentioned as possible perpetrators of more or less serious criminal offences. Such offences could be contrary to the interests of the town, that is to the trade provisions governing the town, to the town's safety and to principle of loyalty to the town's authorities. Criminal offences could also involve

other citizens, that is cause damage to their property or person. Offences against persons were either of a physical or moral nature. Serious vice offences were concubinage, adultery and bigamy. The extensive treatment of adultery in the town's statutes indicates that it must have been a more than infrequent phenomenon...

RESUME

101

LA TRIESTINE DU MOYEN AGE A TRAVERS LES STATUTS MUNICIPAUX

Les statuts de Trieste (datant du 15e siècle) contiennent de nombreuses clauses qui peuvent nous donner des renseignements sur la vie et les activités des Triestines d'autrefois.

A l'époque, la société triestine était patriarcale. La jeune fille vivait à l'âge tendre sous la protection de son père ou de son tuteur. Après son mariage – elle pouvait se marier dès l'âge de douze ans – elle passait sous la tutelle de son mari. Fragile, elle était victime du sexe «fort». Cette subordination à l'homme se perçoit non seulement dans le fait que l'homme était toujours cité en premier (père et ordre/ou mère, fils et/ou fille) mais aussi dans toute une série d'actes statutaires très concrets.

Le Triestin pouvait traiter sa femme comme bon lui semblait. Il pouvait la maltraiter en toute impunité. Les époux apportaient dans le mariage certains biens qui représentaient la base de leur biens futurs. La partie apportée dans le mariage par l'un ou l'autre des époux restait sa propriété. Tout ce qui était acquis au cours du mariage était mis dans la communauté. Même les dettes accumulées durant la vie conjugale étaient communes. Pendant la durée du mariage, l'homme était propriétaire, bénéficiaire et tuteur de tous les biens appartenant à sa femme: de la dot, qu'elle avait apportée dans le mariage comme de tout ce qui faisait parti de leurs biens communs. Face à l'omnipotence de l'homme, les statuts étaient une tentative visant à réduire l'influence masculine et à protéger les intérêts de la femme et de sa famille. Les actes statutaires permettaient aux parents de la femme de protéger ses biens matériels et de veiller à ses affaires.

Le pouvoir juridique des Triestines était extrêmement limitée. Elles ne pouvaient pas, par exemple, servir de témoin lors de l'élaboration de testaments, codicilles ou autres écrits posthumes, ni même pour des documents publics ordinaires, à moins qu'il ne soit de moindre importance.

De même, les activités commerciales, que pouvaient exercer les Triestines,

étaient limitées, bien qu'elles puissent être propriétaires de biens mobiliers et immobiliers. Il y avait, toute fois, plusieurs professions dans lesquelles elles pouvaient être actives: d'abord celles qui se plaçaient sous le signe de métiers «honnêtes», par exemple, les boulangères, et celles, qui, bien que nécessaires, étaient publiquement méprisées car «malhonnêtes», par exemple la profession de courtisane. Ensuite, les femmes de Trieste pouvaient travailler comme vendeuses sur le marché ou servantes chez les bourgeois. On les retrouve aussi dans la profession, respectée, de religieuses.

102 Le plus souvent, les statuts font état de la femme soit comme victime potentiel soit comme objet de délits. Ils portent une attention particulière au viol. Les femmes figuraient également, aux côtés des hommes, comme actrices de délits plus ou moins graves. Ces délits pouvaient concerner les intérêts de la ville: ses lois économiques, sa sécurité et le principe de loyauté aux pouvoirs municipaux, les relations sociales: la propriété privée ou une personne physique. Les actes contre une personne étaient de nature soit physique soit morale. Les délits moraux les plus sérieux étaient le concubinage, l'adultère et la bigamie. L'étude approfondie de l'adultère dans les actes statutaires donne à penser que l'adultère était un phénomène courant...